

Anda-Lucia SPÂNU

REPREZENTĂRI GRAFICE ALE BRAȘOVULUI

Reprezentările grafice – termen prin care înțeleg grafica documentară ce înfățișează imagini totale sau parțiale ale unor orașe și care include desene, gravuri mono- și policrome (indiferent de suportul pe care au fost realizate), acuarele sau alte genuri ale picturii – constituie izvoare¹ la fel de importante² pentru studierea trecutului istoric al orașelor ca și documentele scrise și artefactele rezultate din săpăturile arheologice.

Cercetarea reprezentărilor grafice întâmpină însă unele probleme, una dintre cele mai importante fiind stabilirea gradului de veridicitate al acestora. Îndeplinirea acestui demers nu este întotdeauna ușoară pentru că, de-a lungul secolelor, au circulat numeroase reprezentări fanteziste ale multor orașe din țară, reprezentări care s-au plimbat din generație în generație, creând (mai ales pentru cei neinformați) o falsă fizionomie asupra localităților respective³, imaginea astfel constituită ajungând în cele din urmă să pătrundă în mentalul colectiv și să se substituie realității.

Deși încă de la începutul secolului al XX-lea reprezentările grafice au fost considerate importante datorită faptului că înfățișează locuri din trecut ce și-au schimbat între timp înfățișarea, sau chiar monumente dispărute, majoritatea celor care le cercetează se opresc doar la anumite aspecte. Cei mai mulți sunt aceia care le folosesc ca simple ilustrații ale unei anumite perioade istorice. Doar câțiva istorici s-au ocupat de-a lungul anilor de autorii reprezentărilor de orașe sau de cei ai textului care însoțea imaginea originală.

Brașovul este unul dintre puținele orașe românești care au avut norocul să facă obiectul unui amplu și foarte documentat studiu⁴ care să cuprindă și un repertoriu al imaginilor sale istorice⁵ (de pe hărți, planuri, stampe, documente de breaslă și diferite obiecte), de la cele mai vechi la cele mai recente.

Repertorierea acestor imagini nu ar trebui însă să fie suficientă pentru un istoric. Acestea trebuie atent și critic cercetate, pentru a putea identifica și delimita realul de produsele imaginației. Din acest punct de vedere istoriografia română este abia la începutul unui drum destul de lung și complicat.

*
* *

¹ Magdalena Bunta, *Clujul medieval în gravuri*, în AMN, XI, 1974, p. 185

² Al. Țigara-Samurçaș, *Scrieri despre arta românească*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, cronologie, bibliografie și note de C. D. Zeletin, Editura Meridiane, 1987, p. 101

³ Vasile Drăguț, *Cuvânt înainte*, în Andrei Cornea, *De la portulan la vederea turistică. Ilustratori străini și realități românești în secolele XVIII-XIX*, Editura Sport-Turism, București, 1977, p. 9

⁴ Minerva Nistor, *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice*, în „Cumidava“, IX, 1976, 1, p. 37-72, + 75 il.

⁵ Din câte știu, doar orașele București, Brașov și Sibiu au beneficiat de studii complete din punct de vedere imagistic. Pentru București, vezi Adrian C. Corbu, Horia Oprescu, *Bucureștii vechi. Documente iconografice. Vederi – Scene Pitorești – Tipuri și Costume – Scene Istorice (secolele XVII, XVIII, XIX)*, Atelierele Cartea Românească, București, f. a.; pentru Sibiu, vezi Hermann Fabini, *Sibiul vechi – evoluția orașului oglindită în reprezentări grafice*, Transilvania, Sibiu, 1983 sau varianta în limba germană: *Baugeschichtliche Entwicklung von Alt-Hermannstadt im Spiegel historischer Stadtbilder*, Hermannstadt, 1983.

Pentru a exemplifica atitudinea pe care cercetătorii obișnuiesc să o aibă față de reprezentările grafice ale orașelor românești, este ilustrativă prezentarea a două stampe reprezentând orașul Brașov, fiecare dintre ele făcând parte din serii de gravuri imaginare, ambele realizate în secolul al XVII-lea.

Acestea au fost unele dintre cele mai des copiate, au circulat încă din secolul al XVII-lea, de la prima lor publicare, în diferite variante, dar au fost utilizate apoi și pentru a înfățișa realitatea unor epoci chiar mult mai târziu decât perioada când au fost realizate.

În secolul al XVII-lea încep să apară și o serie de descrieri geografice și istorice ale unor anumite zone, completate de obicei cu schițe, desene, gravuri, planuri, reprezentând și cele mai

importante orașe, cetăți, fortificații etc.⁶ Este și

cazul lucrării *Das Alt- und Neu- Teutsche Dacia* a lui Johann Tröster, apărută la Nürnberg în 1666, și care conține în text o serie de gravuri semnate de Hans Jakob Schollenberger, în care sunt înfățișate orașele Sibiu, **Brașov** (la pagina 394), Sighișoara, Mediaș, Sebeș, Râșnov, Cluj. Schollenberger, care a lucrat la Nürnberg între anii 1670 și 1690, a utilizat o perspectivă imaginată, așa-numită „vol d’oiseau“. Deși multe din clădirile importante din fiecare dintre aceste orașe pot fi identificate⁷ – indiferent dacă, din perspectiva adoptată, ele erau sau nu vizibile –, ceea ce arată că era într-o oarecare măsură

informat (poate chiar de Tröster) asupra locurilor înfățișate în lucrările lui, întregul este cu siguranță rezultatul fanteziei desenatorului. În afara numelui fiecărui oraș și a unor amănunte care să le identifice, gravurile lui Schollenberger sunt mai mult decât asemănătoare. Chiar dacă se acceptă supoziția că una

dintre gravurile seriei a fost realizată la fața locului (dar cum se stabilește care dintre ele?), ea a fost folosită apoi ca model pentru toate celelalte.

Gravurile lui Schollenberger au fost copiate de alți autori, cu foarte puține modificări. Un exemplu pentru imaginea Brașovului este copia aproape fidelă, realizată de un anonim, care în locul numelui orașului (**Cronstadt**⁸ la Schollenberger, împodobit cu stema cunoscută) poartă o eșarfă cu numele **Stefanopolis**⁹.

⁶ Magdalena Bunta, *op. cit.*, p. 185

⁷ De exemplu, știa de existența la Brașov a Bisericii Negre, de scările de trecere din orașul de sus în orașul de jos la Sighișoara, de existența Bisericii Evanghelice în centrul Sibiului etc.

⁸ Nicidecum **Kronstadt**, cum greșit considera Minerva Nistor, *op. cit.*, p. 48

⁹ Minerva Nistor, *op. cit.*, p. 49 și fig. 18

O altă variantă a unora dintre gravurile cărţii lui Johann Tröster – Cluj, **Braşov** (**Cronstadt** de data aceasta, la pagina 310), Sibiu, Mediaş, Râşnov şi Sighişoara (mai există şi reprezentarea oraşului Oradea, care nu apare însă la Tröster, autorul inspirându-se dintr-o altă sursă) – a fost publicată de Georg Kreckwitz în anul 1688, în lucrarea *Totius Principatus Transilvaniae Accurata Descriptio*, apărută la Nürenberg & Frankfurth.

Aceeaşi situaţie, de reprezentare falsă a oraşelor, este valabilă şi pentru cea de a doua serie de gravuri, din lucrările olandezului Jacob Haarewijn din 1688, aflate la Cabinetul de Stampe al Academiei Române.¹⁰ Oraşele din Ţara Românească şi Moldova, Târgovişte, Bucureşti, Suceava sau Iaşi, sunt redade la fel cu cele din Transilvania: Alba-Iulia, **Braşov** (**Cronstadt**) sau Sibiu.

Toate sunt înconjurate de fortificaţii, iar clădirile au forme ce par să îmbine arhitectura occidentală cu cea orientală. Însă toate celelalte categorii de surse istorice ne informează că atât Iaşul, cât şi Bucureştiul erau oraşe deschise, lipsite de fortificaţii exterioare, deşi aveau o serie de mănăstiri întărite. Situaţia se poate extinde la restul oraşelor din Moldova şi Ţara Românească.

Toate oraşele româneşti amintite mai sus sunt gravate din imaginaţie, Braşovul nefăcând nici el excepţie.

*
* *

După prezentarea respectivelor imagini este necesară o incursiune în textul despre ele, din singurul studiu care face, de altfel, mai mult decât să le folosească pe post de ilustraţii.

În cazul gravurii lui Schollenberger, deşi se menţionează că este o reprezentare fantezistă a oraşului¹¹, este folosită ca punct de plecare pentru o prezentare istorică şi arhitectonică a Braşovului medieval (prezentare întinsă pe trei pagini), informaţia fiind însă culeasă din surse clasice: bibliografie primară şi secundară, documente.

Concluzia este – culmea! – că autorul acestei gravuri nu a fost la faţa locului, deci nu a văzut ceea ce a immortalizat, dar că a introdus în gravură ceea ce „ştim şi noi din documente că a existat în realitate“¹².

Lucrarea lui Haarewijn este considerată „o simplă fantezie ce nu are nimic comun cu realitatea“¹³; asta nu împiedică autoarea să-şi continue excursul istoric, iar apoi să compare cele două

¹⁰ Cota III 1613, apud *Călători străini despre ţările române*, VI, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1976, p. 779, il. 36

¹¹ Minerva Nistor, *op. cit.*, p. 46

¹² *Ibidem*, p. 48

¹³ *Ibidem*, p. 49

gravuri (a lui Schollenberger și a lui Haarewijn) și să găsească elementele „importante de subliniat”¹⁴ ce le diferențiază: „oameni și animale care întregesc peisajul. Pe drum apare un călăreț în costum de epocă, cu pălărie mare, iar pe malul apei se întrezăresc niște plutași”¹⁵.

Exagerându-se, concluzia pentru imaginile Brașovului din secolul al XVII-lea (doar două, de altfel) este următoarea: „imaginile gravate constituie . . . izvoare iconografice de certă valoare documentară pentru istoria edilitară a orașului Brașov. Ele oferă un valoros material pentru studiul demografiei, al evoluției uneltelor, al portului, artei, grafiei, fiind evidentă și importanța lor etnografică, iconografică și heraldică”¹⁶.

Fără a nega valoarea lor iconografică și poate și heraldică, este imposibil să identifici în cele două reprezentări grafice ale Brașovului elementele demografice sau acelea ce țin de evoluția uneltelor, a portului, artei și grafiei.

Concluzia care ar trebui să răzbată din aceste rânduri este aceea că, oricât de lăudabil este efortul de strângere a imaginilor-document, scopul final trebuie să fie culegerea informațiilor istorice pe care acestea ni le pot furniza. Modalitatea cea mai indicată de a găsi toate informațiile pe care le poate oferi o anumită reprezentare grafică a unui loc sau monument este aceea de a folosi mai multe domenii istorice, de a le îmbina și compara. Sursele utilizate în cercetarea istorică a reprezentărilor grafice sunt: documentele, memorialistica, descrierile de călătorie, biografiile, unele noțiuni oferite de istoria mentalităților, elemente din domeniul artei și din istoria arhitecturii. Toate acestea trebuie însă să îndeplinească niște condiții: să fie credibile, de sursă autentică și, mai ales, să fie contemporane cu autorul imaginii originale.

Sursele ilustrațiilor:

Figura 1: Cronstad apud Johann Tröster, *Das Alt- und Neu- Teutsche Dacia*, Nürnberg, 1666, p. 394

Figura 2: Stefanopolis, apud Minerva Nistor, *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice*, în „Cumidava”, IX, 1976, 1, fig. 18

Figura 3: Cronstadt, apud Georg Kreckwitz, *Totius Principatus Transilvaniae Accurata Descriptio*, Nürnberg & Frankfurth, 1688, p. 310

Figura 4: Brașov la 1688, apud *Călători străini despre țările române*, VI, Editura Enciclopedică, București, 1976, il. 36

¹⁴ *Ibidem*, p. 50

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*, p. 51